

særtrykk

Primitive
t i d e r

Skandinavisk identitet i angelsaksisk England

Gravritualer og ære

Gård og landskap

Smeden i jernalder

Laffeteknikk og hustyper

Kulturgener

Den indoeuropeiske gåte

Rødsmyratuftene

Klassisk arkeologi og skriftlige kilder

Arkeologisk refleksivitet

Om oversiktskunnskapen

Debatter:

Arkeologisk refleksivitet

Om oversiktskunnskapen

Arkeologien, nasjonalismen og politikken

Bokanmeldelser:

Tradition and Transmissions

Den første Norgeshistorien

ARKEOLOGISK
TIDSSKRIFT

2002

Kollegialitet og lojalitet – den tause maktens brødre

Terje Østigård, Senter for utviklingsstudier, Universitetet i Bergen

Introduksjon

Dagfinn Skre (Skre 2001) har i forrige nummer av *Primitive tider* en debattkommentar av *Norge uten nordmenn* (Østigård 2001a). Skres synspunkter kan oppsummeres slik: 1) norsk arkeologi er ikke nasjonalistisk, og 2) kritikken og argumentasjonsformen i boken er ukollegial – og muligens uetisk (fordi jeg angivelig ikke underbygger argumentene mine som følgelig blir ubegrunnede påstander). Hvorvidt norsk arkeologi er nasjonalistisk eller ikke, vil av tre grunner ikke bli diskutert. For det første, det har blitt påpekt tidligere at det er uvanlig å kommentere og debattere en bokanmeldelse (Midttun 2001), og resultatet av en slik polemikk var ikke direkte konstruktiv, om enn underholdende. For det andre, anmeldelser kan være negative (Skre 2001) eller positive (Schaanning 2001). Et resultat som er publisert og distribuert i offentlighet kan vekke debatt og engasjement som anfører til nye problemstillinger, Skres debattkommentar inkludert. Hvis det almene arkeologimiljøet er enig i Skres vurdering, har boken få konsekvenser for norsk arkeologi, og vil således relatere seg til en lang forskningstradisjon innen faget. For det tredje, undertegnede standpunkt og mening har blitt utdypet flere ganger tidligere (Østigård 1999, 2000a, 2001a, 2001b), og et kort sammendrag av argumentene vil virke mer repeterende enn oppklarende.

Når jeg likevel velger å kommentere Skres kommentar, skyldes det at han går fra å vurdere sak til å betvile undertegnede kollegialitet. Dagfinn Skre (Skre 2001) konkluderer med at «det dypt ironiske ved boken er jo at forfatteren reagerer på det han oppfatter som fagmiljøets manglende kollegialitet, representert ved anti-intellektuell, uakademisk og repressiv disiplinering av avvikende syn, ved

selv å gi kollegialiteten på båten» (ibid:142). Det er dette punktet jeg vil ta opp til diskusjon på et generelt grunnlag av to grunner. For det første, å bli stemplet som «ukollegial» er normalt sett en alvorlig anklage, og derfor et sterkt maktmiddel hvis det blir brukt uvørent. For det andre, Skre etterlyser konkrete beviser for at tilstanden innen deler av norsk arkeologi er slik jeg beskriver den. Da er vi inne i kjernen i de maktpremissene jeg poengterer, og belyser vanskeligheten med å diskutere taus makt, som er temaet for dette motsvaret. Taus makt er institusjonalisert gjennom kollegial lojalitet.

I Aschehougs og Gyldendals leksikon blir *kollega* definert som «embetsbror, fagfelle» og *kollegial*, [noe] som utgjøres av, hører til, er egen for et kollegium eller kollegaer; (om person) som er hensynsfull overfor, står solidarisk med sine kollegaer; (om forhold) som passer seg mellom kollegaer». Lojal er definert som «trofast overfor sin gruppe, sitt parti, og bøyer seg for de beslutninger som tas der». Lojalitet er «lovlydighet, rettskaffenhet, pliktrosskap, underståttelig trosskap». Dette er høye idealer, og både kollegialitet og lojalitet anses som hedersord. Definisjonsmessig fremgår det at kollegialitet er en situasjonsbestemt relasjon ovenfor en annen person som enten arbeider på samme sted eller har samme utdanning, eventuelt begge deler.

Den anglosaksiske arkeologien mistet sin uskyld i 1973 (Clarke 1973). I Dagfinn Skres jomfruelige arkeologi fins det ikke problemer, og hvis det likevel skulle være negative tendenser er de representert med yngstemann i klassen. Skre «har ikke noen som helst grunn til å tro at det finnes noen repressiv tradisjon i norsk arkeologi. Men skulle den finnes, står Østigård gjennom denne boken fram som en

sterk kandidat til å føre den videre» (Skre 2001:142). Det er ikke første gang jeg har fått tildelt denne rollen. Diagnosen er enkel, og resepten likeså: slutter jeg å kritisere blir alt bra. «Østigårds påstand om at etablerte arkeologer bedriver en aktiv utelukkelse av kollegaer med avvikene ideologi, er ytterst alvorlig. Dersom det finnes fnugg av sannhet i dette, må det arkeologiske fagmiljøet og dets institusjoner ta affære» (Skre 2001:141). Deretter prøver Skre å oppheve debatten ved og si at han ikke har møtt tilsvarende problemer eller tilstander i sin 27 år lange karriere, og appellerer til kollegialitet.

Taus makt eller fantomsmerter

Knut Erik Tranøy har innført et skille mellom vitenskap som produkt (forskning), og vitenskap som prosess (vitenskapelig virksomhet). Produktet er det ferdige resultatet av forskning hvor avhandlinger og publikasjoner er de typiske eksemplene. Forskning tilsvarende ikke en vitenskapelig virksomhet. En vitenskapelig virksomhet omfatter alt som er med på å tilrettelegge og muliggjøre at det kan bli et forskningsmessig produkt, d.v.s alt fra forsknings- og undervisningspolitikk ned til mer trivielle saker som administrasjon og regnskapsføring (Tranøy 1988:56-57). Den vitenskapelige virksomheten trenger ikke å føre til et produkt, nemlig et publisert resultat, faktisk kan den vitenskapelige virksomheten motvirke og motarbeide et slikt produkt. Allerede her ser vi at det ikke er mulig å referere til alle premisser og prosesser innen akademia, men vi ser også at disse strukturene er både forut, avgjørende og nødvendige for den kunnskapsproduksjonen som blir publisert og sitert i den offentlige sfæren. Det dreier seg altså om *mulighetsbetingelsene* for forskning. Denne typen av bakenforliggende strukturer har jeg søkt å belyse. Min antatt manglende kollegialitet til en del norske arkeologer er derfor et godt utgangspunkt for å imøtegå Skres kritikk om manglende doku-

mentasjon til spesifikke personers utøvelse av taus makt.

Jeg har forsøkt å tilnærme meg taus kunnskap (Polanyi 1966), ikke kun som en taus dimensjon, men som en taus eller kun verbalisert makt. Problemet med taus makt er at den er taus, vanskelig å konkretisere og sette ord på, og hvis proklamert, definitivt ikke publisert. Det betyr likevel ikke at slike strukturer ikke eksisterer og inngår effektivt i ulike maktutøvelsesmekanismer. Diskursens orden er det systemet av uuttalte, ritualiserte, disiplinerte og kontrollerte utsagn og roller som styrer en praksis (Foucault 1999). Kollegernes lojalitet til praksiser og holdninger de i utgangspunktet er i mot, er en innfallsvinkel til å belyse noen av premissene for diskursens orden. Kritikk eller avsløring av taus makt vil med selvfølge bli sett på som ukollegialt fordi det avslører spillereglene.

Et utsagn som «Man sitter igjen med en opplevelse av at for Østigård er nasjonalisme en fellesbetegnelse for alt han opplever som vondt og vrangt i arkeologien, og det synes ikke å være lite» (Skre 2001:140), tyder på at maktstrukturelle og kritiske analyser innen faget har vært en mangelvare og er derfor sårt tiltrengt og nødvendig. Skre har selvfølgelig rett i at alt som er negativt i norsk arkeologi ikke har med nasjonalisme å gjøre – det er mange andre problemer jeg kunne ha poengtert – men jeg har altså fokusert på ulike maktstrukturer og utøvende praksiser som muliggjør en nasjonalistisk arkeologi. Disse mekanismene er ikke utelukkende for nasjonalistiske praksiser, snarere tvert om, taus makt som et bærende premiss for den lojale kollegialiteten er en fellesnevner innen akademia.

Jeg har rettet søkelyset mot slike strukturer gjennom å belyse problemer innen arkeologien. Det første problemet er da *om* det fins problemer innen norsk arkeologi i det hele tatt. La meg presisere og understreke at jeg argumenterer generelt *uavhengig* av arkeologiske praksiser ved spesifikke universiteter,

museer eller arbeidssteder. De temaene og problemene jeg diskuterer er almene innen *akademia – kollegialitet, lojalitet og taus makt* – men dette motsvaret vil relatere seg til Skres kommentar siden han initierte debatten. Grunnen til at *Norge uten nordmenn* er destruktiv og jeg den repressive tradisjonens kandidat ifølge Skre, er at jeg ikke har dokumentasjon for argumentene mine som følgelig blir påstander (Skre 2001).

Og her setter Skre meg i en *Catch 22*-situasjon: «Tilbake står det faktum at han uten dokumentasjon retter en meget alvorlig beskyldning mot et ikke angitt – og potensielt stort – antall av sine kollegaer...Man skulle tro at før han satte fram slikt, ville han ha samlet seg en solid og trygg bunke med dokumentasjon. Men den leter man altså forgjeves etter» (Skre 2001:141). Fraværet av konkrete eksempler og navngitte aktører er altså illojalt overfor kollegaer. Da jeg refererte til navngitte arkeologer (Østigård 2000a, b) ble det også ansett som ukollegialt, og «hadde forfatteren snarere spissformulert sine argumenter og heller virkelig abstrahert det personlige, ville den debatt han søker hatt et bedre utgangspunkt» (Barndon 2000:141). Hvis det fins problemer, er det ukollegialt å diskutere dem både med personlige referanser og som generelle problemstillinger uten referanser. Hva «kollegialitet» innebærer problematiserer verken Barndon eller Skre. Hvorfor ikke?

Kollegialitetens yttergrense – sensur eller diktatur?

Den kollegiale lojalitetens yttergrense ble eksemplifisert da statsadvokat Lasse Qvigstads artikkel «Ved rettstatens grense» angående de omstridte amerikanske militærdomstolene ble nektet offentliggjort i november 2001 av Utenriksdepartementet fordi Qvigstad tjenestegjorde ved den norske ambassaden i Washington. Denne debatten belyser prinsipielle sider av kollegialitet. Hva er forventet av en fagperson? Hvem forventer loja-

litet og hvorfor? Når overstyrer kollegialiteten ytringsfriheten, informasjonsfrihet og informasjonsplikt i vid forstand? Spørsmålet er om en offentlig tjenestemann kan nektes å delta i den politiske debatten. Qvigstad var justisråd i Washington da USA ambassadør Knut Vollebæk anmodet om at artikkelen ble trukket tilbake med henvisning til tjenestemenns generelle lojalitetsplikt. Aftenposten antok at hovedgrunnen til UD's reaksjon var at artikkelen kom opp rett før statsminister Kjell Magne Bondevik skulle møte president George W. Bush hvor nettopp de tribunale domstolene ville bli et samtaletema. Selv om Qvigstad undertegnet artikkelen som privatperson eller som statsadvokat, mente UD at hans synspunkter lett kunne bli oppfattet som offisielle norske standpunkter. UD's offisielle grunn var at departementet måtte tale med en tunge i slike utenrikspolitiske saker, og ikke av frykt for kritikk fra USA. Qvigstad var en høyt strategisk plassert embetsmann i Washington. Desto høyere man er på embetsmannsstigen, jo strengere er reglene for hva vedkommende offentlig kan uttale seg om politiske spørsmål. Person og stat fremstår som ett.

Terje Tvedt har formulert denne problemstillingen klarest. Kritikk av det rådende synet «kan bli oppfattet som nasjonal illojalitet, eller som en slags undergraving av Norges interesser, og etter hvert – også av universitetenes og universitetsforskernes interesser» (Tvedt 1998:51). Dette problemet synliggjør jeg i norsk arkeologi (Østigård 2001a:84ff). Sentralt i denne debatten står da spørsmålet om forskerens *uavhengighet*, og det er knyttet opp til hvilken stillingsposisjon man har. En stilling ved Norges ambassade i USA i en tid hvor Bush er i krig med terrorister er *grensesonen* hvor kollegialitet kan hindre ytringsfriheten til en fagperson. Grunnen til mediedebatten omkring kollegialiteten og sensuren var nettopp at man i en slik tid trenger uavhengighet hvor akademikere kan virke som en motpol mot nasjoners maktutøvelse. Føl-

gelig ble også artikkelen publisert i sin helhet i *Aftenposten* 3. januar 2002 – tre dager – etter at Qvigstad gikk av i sin stilling som embetsmann i Washington (Qvigstad 2002). Qvigstads lojalitet var i denne sammenhengen knyttet til hans embete ved ambassaden i USA, og følgelig var han ikke pålagt en slik nasjonal lojalitet som fagperson etter 31. desember 2001.

Lojalitet er knyttet opp til *embete*, og mitt argument har vært at forvaltningsarkeologer kan komme opp i en lojalitetskonflikt med kulturminnelovens intensjoner hvis de kritiserer premissene (Østigård 2001a). Jeg er ikke i en tilsvarende posisjon, og uansett er *konsekvensene* av intern kritikk innen arkeologi så marginale i global eller bilateral sammenheng at ingen meningsytring i *publisert form* bør stanses eller avfeies med referanse til manglende kollegialitet eller lojalitet. Eksempelet med Qvigstad belyser at lojalitet til et embete er knyttet opp til at man faktisk er ansatt på gitte stillingsvilkår, og det er forpliktelsene tilknyttet stillingsvilkårene som avgjør hvorvidt man er kollegial eller ikke. Når man ikke lenger innehar stillingen vil også vilkårene for den kollegiale lojaliteten endres. Sagt med arkeologiske ord, en ansatt feltassistent bør fremvise kollegialitet, lojalitet og ståpåvilje under en utgraving når vedkommende er ansatt på prosjektet. Kritikk i ettertid av prosjektet eller premissene for utgravingen (f.eks kulturminneloven) er derfor ikke ukollegialt. Hvis det forventes lojalitet til *tidligere* kollegaer, både levende og døde, er det en meget sterk repressiv tradisjon innen norsk arkeologi.

Hvem er «vi»?

Gørill Nilsen hadde i forrige nummer av *Primitive tider* en artikkel om arkeologer og arbeidsmuligheter. Hennes gjennomgang viste at antallet yrkesaktive arkeologer og framtidige arkeologer som nå holder på med hovedfag, vil om få år utgjøre til sammen ca. 600 arkeologer på arbeidsmarkedet, men det

vil bare være arbeidsmuligheter for halvparten av dem i «tradisjonelle» arkeologiske stillinger (Nilsen 2001:92-94). Dette reiser fundamentale spørsmål om kollegialitet – hvem er «våre» kollegaer – er det de 300 som har/får jobb som arkeolog i fremtiden eller er det de 300 som ikke får jobb? Hva innebærer lojalitet ovenfor kollegaer? Det er ikke sikkert at *samme* kollegialitet til begge disse gruppene er forenlige.

Mitt mål har vært å synliggjøre implisitte nasjonalistiske strukturer som styrer arkeologiske praksiser. Jeg er «norsk» og jeg er «arkeolog», og sammmentillingen «norsk arkeolog» synes å ligge til grunn for kritikken mot meg: alle norske arkeologer er kollegaer. Er de det – og er det kun de? Kollektive representasjoner er forestilte fellesskap. Er det tema, sted, yrke, utdanning, institusjon eller nasjonalitet som definerer hvem som er kollegaer? Er en arbeidsledig arkeolog jeg aldri har møtt og en antropolog jeg treffer i Nepal mine kollegaer? Hva med tverrvitenskapelig samarbeid? Dette er faktisk ikke ubetydelige spørsmål, og hvem som er kollegaer kan ikke kastes inn i en ullen «black-box» nettopp fordi spørsmålet om kollegialitet og illojalitet er knyttet opp til *embetets* plikter og funksjoner. I dette lyset er ikke suppebenevnelsen «arkeolog» tilstrekkelig, og det er avgjørende hvorvidt man er fylkesarkeolog, museumsarkeolog, sitter som medlem i instituttstyret eller forskningsrådet, osv. Det er ikke *en* kollegialitet for alt, men kollegialitet er en tidsavgrenset relasjon mellom de som til enhver tid er kollegaer på *gitte* premisser.

Omfanget og premissene for den forventede kollegialiteten innen norsk arkeologi er ganske identisk med målsetningen for en nasjonal ideologi, som i følge Benedict Anderson «uansett hvor stor den faktiske ulikhet og utnyttning måtte være, vil nasjonen alltid bli oppfattet som et dypt, horisontalt kameratskap. Det er dette broderskapet som har gjort det mulig i de siste to hundre årene, at så mange millioner har vært villige til ikke bare

å drepe, men også å dø, for slike begrensede forestillinger» (Anderson 1996:21). «Våre kollegaer» representerer en antatt *homogenitet* som forener alle ulikheter arkeologer i mellom – våre embetsbrødre, og med Andersons ord igjen; «Det er et forestilt, politisk fellesskap – og det blir oppfattet som både begrenset og suverent» (ibid:19). Å være ukollegial har konnotasjoner som henspiller på å være forræder, om enn i svakere grad. Hadde Qvigstad publisert artikkelen før statsministerens besøk ville han kunne fått et slikt «Quisling»-stigma.

Implisitt i det forestilte fellesskapet om «mine» kollegaer ligger det forventninger om at jeg skal gjøre noe eller oppføre meg på en viss måte overfor dem som jeg ikke ville ha gjort hvis de ikke hadde vært «mine» kollegaer. Nasjonalstaten som enhet er forskjellig fra fellesskapet «arkeologiske kollegaer» ved at det forventede brorskapet til det sistnevnte fellesskapet er mindre suverent. Likevel er det sterke føringer og begrensinger for hva man kan si og gjøre innen det kollegiale forskerfellesskapet. Jeg vil i denne sammenhengen ikke komme inn på Kuhns paradigmebegrep som sosialiseringssprosess hvor man blir institusjonalisert inn i en tankegang og skole.

Å være medlem i Frimurerlosjen innebærer en type lojalitet. «Gutteklubben Grei» representerer en annen type kollegialitet. I Nepal kalles en tilsvarende institusjon «afno manche» – «our own people». De som er «våre egne» blir favorisert og positivt diskriminert uavhengig av kunnskap eller kompetanse, og dette representerer dermed en form for sosial korrupsjon (Bista 1980). Slike tilstander forekommer på universiteter, men er vanskelig å kritisere nettopp fordi det representerer taus makt. En blind lojalitet til kollegialitetens brorskapstankegang blir i ytterste konsekvens sosial korrupsjon. Det som skiller de ulike fellesskapene er hvorvidt man inkluderer i gruppen av «våre egne» kun de som er enige med seg selv, eller åpner opp for

en bred meningsutvesking hvor kritikk er tillatt. Jeg tilhører den siste gruppen – *alle* vil si det. Motsetninger vil de fleste si er positivt. Kollegialitetsproblematikken relaterer seg da til *hvordan man kritiserer og hva man aksepterer*.

Min antatte manglende kollegialitet, slik jeg ser det impliserer da på den ene siden en holdning om at jeg burde *kritisere* norske arkeologer *mindre* enn for eksempel utenlandske arkeologer fordi jeg selv er norsk arkeolog. På den andre siden skal jeg også *tolerere mer* av arkeologer på samme institusjon eller arbeidsplass enn jeg ville ha gjort av ansatte på tilsvarende institusjoner i andre byer eller land. Hvis kollegial illojalitet tilsvarer motstand mot faglig disiplinering, tar kollegialitetsdebatten en annen retning. Mitt mål har vært mest mulig *uavhengighet* for å kunne kritisere i *publisert form* hva jeg mener er nødvendig. Fortiden er ikke kun for arkeologer. Kritikk av kulturminnevernet, museumsvesenet og den «norske kulturarven» har også blitt fremsatt innen antropologi og idéhistorie, men Thomas Hylland Eriksen, Per Strømholm og Anders Johansen har blitt tatt for å være useriøse samtalepartnere fordi de har polemisert for rabiati (Solli 1997). *Er ekstern kritikk også ukollegialt ovenfor arkeologer?* Hvis det kun er snakk om ulike grader av retorikk og rabiati polemisering, vil misnøyen med den aggressiv argumentasjonsformen først og fremst slå tilbake på forfatterne selv, som Solli påpeker, det etablerende miljøet kan se på kritikken som useriøs. Konsekvensen er at de kan bli ekskludert fra fora de kunne ha deltatt i hvis argumentasjonsformen var annerledes, og dette kan derfor ikke karakteriseres som kollegial illojalitet. Dette er likevel viktige faktorer i en debatt om maktstrukturelle forhold.

Kritikk av brorskapets taushet

Å kritisere tause makt kan bli oppfattet som lite kollegialt og illojalt av flere grunner. For det første, slike strukturer er gjerne funda-

mentet for utøvelse av makt på en institusjon, og dermed premissleverandør for fravær eller nærvær av forskning. Maktteoretisk kan kun forskyving av makt forekomme, den kan ikke oppheves eller nøytraliseres. Endringer i strukturer medfører at de som mister makt og innflytelse ofte oppfatter aktørene som iverksatte disse prosessene som illojale. Selvfølgelig, men det er ikke illojal kollegialitet. Har aktørene som iverksatte denne endringsprosessen et eksplisitt formulert teoretisk grunnlag med klare målsetninger som andre kan forholde seg til, ligger kollegialiteten nettopp i det siste aspektet: *Grunnlaget og premissene for kollegialitet på institusjonelt nivå ligger i redeligheten i utøvelsen av de tause maktmekanismene.*

For det andre, min agenda har vært og fremdeles er at man bør tilstrebe en mest mulig eksplisitt og offentlig diskusjon i publisert form. Problemet er at man ikke kan henvise med referanser til internskriv og referater, beskrive med navn og gjengi hvem som har sagt og gjort hva, analysere byråkratiets språk og avsløre diskrepansen mellom hva som blir sagt og hva som står på papiret etterpå, søke på stillinger som aldri blir utlyst men likevel besatt, osv. Reell makt blir i stor grad utøvd på dette nivået, og det betyr at man vanskelig kan fange disse strukturene ved kun å referere til publiserte arbeider. Å få tausheten i tale er likevel svært viktig. Jeg mener den riktige veien er å få arkeologer *selv* til å definere sitt ståsted i publisert form for å få et visst saklighetsnivå og en konstruktiv debatt. Dette er vanskelig, og ofte blir de tause enda tause.

For det tredje, mange vil hevde at intern skittentøyvask ikke bør frem i dagens lys og lokale problemer bør løses i egnete fora. Denne ideelle tilnærmingen til problemer har likevel svakheter: ikke alle problemer er lokale, og hvis de kun er det vil ofte den ensidige makten sitte på begge sider av bordet.

For det fjerde, implisitt i det tause forskerfellesskapet ligger det som i et hvert

felleskap plikter. Er man del av fellesskapet skal man stå ved dets side og også ta ansvar for hva andre kollegaer gjør. Jeg tar ansvar for min forskning, dvs at jeg forbeholder meg i ettertid retten til å si hva jeg mente, men ikke «diktere hva som representerer den 'riktige' tolkningen av teksten» (Walderhaug Sætersdal og Prescott 2001:126). Jeg tar derimot ikke uforbeholdent ansvar for andre arkeologers tolkninger av mine eller andres tekster. Dette er ikke et likeframt standpunkt.

For det femte, Nürnbergprosessen synliggjorde, for øvrig uten sammenlikning, prinsippet om at man ikke kan fraskrive seg ansvar fra de premissene man opererer på. Formulert med tre anti-nasjonalistiske spørsmål: Hvis Lov om kulturminner er nasjonalistisk fundamentert, er det faglig tilfredsstillende at arkeologer fraskriver seg prinsipielt ansvar for sin egen praksis ved å referere til loven? Hvis man er uenige i premissene for den arkeologiske utøvelsen, hvorfor blir ikke premissene endret? Hvorfor arbeide under disse premissene (trenger man å legitimere sin egen jobb)? Svar på disse spørsmålene forutsetter at man er enig i at norsk arkeologi er nasjonalistisk, noe ikke alle er, men det er en annen problemstilling.

Jeg mener det er legitimt å kritisere både personlige standpunkter og upersonlige strukturer eller premisser, og må selv regne med å bli utsatt for tilsvarende kritikk. Målet er å ha en størst mulig uavhengighet i forhold til akademisk abstrakte kollektive størrelser, og slik sett er min posisjon mer individualistisk enn kollegialistisk.

Fins det tilfeller hvor det ikke er ønskelig med kollegialitet og lojalitet? Knut Erik Tranøy var professor i filosofi ved Universitetet i Bergen. I en kort biografi beskriver den nå over åtti år gamle filosofen deler av sitt liv som akademiker. I 1969 opplevde han på mange måter tilværelsen på filosofisk institutt som verre enn tilværelsen som fange i konsentrasjonsleiren Buchenwald under krigen (Tranøy 2001). Grunnlaget for denne ka-

rakteristikken var mobbing, trakasering og en situasjon hvor man ikke kunne vite hvem som var venn eller fiende. Denne praksisen ble utøvd av den unge 68-generasjonen som nå sitter i professorater og definerer hva «kollegialitet» er. Den gang ble det legitimert i «revolusjonens ånd».

Jeg har ingen forutsetninger for å sammenlikne forholdene ved filosofisk institutt med andre institutter eller arbeidsplasser. Universiteter er ikke alltid hyggelige arbeidsplasser, og taus makt tar utallige former. Derfor kan man ha lojalitet til universitetsidealet om fri forskning uten at man i enhver situasjon har full lojalitet til enhver ansatt på arbeidstedet. Å avkreve kollegialitet vil i mange tilfeller representere en streng institusjonsdisiplinering. Hvem er det som tjener på streng disiplinering hvor kritikk blir sett på som illojalt? Lojalitet til et forskningsideal vil i mange tilfeller medføre en plikt til å kritisere og også ta avstand fra ulike praksiser. Dette tilsvarer ikke kollegial illojalitet. Lojalitetens krav om understøttelig troskap kan i mange tilfeller bare opprettholdes til enten universitetsidealet eller kollegaene. I en valgssituasjon er mitt standpunkt: først idealet om fri forskning og deretter skape best mulig premisser for at et forskerfelleskap kan oppfylle dette målet.

Sluttord

Eksempelet med Qvigstad illustrerer at man sjelden kommer i en lojalitetskonflikt når det gjelder å *publisere* argumenter og kunnskap. Mange av de andre antatt formene for manglende kollegialitet er tilslørte maktmekanismer som impliserer mer eller mindre holdninger som «Jeg er din kollega og følgelig skal du ikke kritisere meg på en måte jeg ikke liker». Det er derfor jeg sitter igjen med en bismak i munnen etter å ha lest Skres debattkommentar. Forsøket på å likestille nasjonalisme med nazisme slik at vikingene går fri, er

ikke uventet. Mitt problem med Skres anmeldelse er ikke at han har et annet syn enn jeg på forholdet mellom arkeologi og nasjonalisme. Hovedproblemet er at en fast universitetsansatt som leder Norges største forskningsprosjekt først slår fast at det ikke fins repressive tradisjoner innen arkeologi, og dernest maner til kollegialitet. Den tause maktens brødre er kollegialitet og lojalitet, spesielt når de blir avkrevd av personer med kunnskap til å kunne kritisere ulike praksiser som vedkommende vurderer som viktige å belyse. Jeg vil derfor avslutte som sist, «Målet er ikke at alle skal være enige med meg eller mine synspunkter, men jeg tror det kan føre faget videre på et riktigere spor hvis ulike aktører eksplisitt formulerer og publiserer sine argumenter. I uenighetens dialektikk kan nye perspektiver og forutsetninger fremkomme nettopp fordi det er ulike erfaringsgrunnlag og holdninger som i utgangspunktet har skapt debatten. Det forutsetter derimot et åpent og aktivt engasjement hvor man må stå for sine argumenter på godt og vondt» (Østigård 2000b). Å appellere til kollegialitet vil drepe denne debatten i *Primitive tider* Skre selv har tatt initiativ til og er en del av, og belyser problematikken med en del av de tause maktmekanismene Skre kritiserer meg for ikke å eksemplifisere.

Takk til

både interne og eksterne fagpersoner som har kommentert ulike utkast til denne artikkelen. Jeg har valgt å anonymisere dem slik at ansvaret for meningene er utelukkende mitt. Hvis noen betviler det empiriske fundamentet for debatten ovenfor, kan de kontakte undertegnede. Artikkelen har fokusert på publisert og dermed dokumentert materiale med hensyn til referanser. Dette er gjort ikke nødvendigvis ut fra kollegialitet til ulike aktører, men av lojalitet til universitetsidealet fordi det er slik debatten bør foregå.

Litteratur

- Anderson, B. 1996: *Forestilte fellesskap*. Spartacus. Oslo.
- Aschehougs og Gyldendals store Norske leksikon. 1988. Aschehougs og Gyldendal. Oslo. 2. utgave, 5. opplag.
- Barndon, R. 2000. Om Terje Østigårds syn på forskningsetikk i arkeologi som vitenskap og sosial praksis. *Primitive tider* 2000, s. 141-146.
- Bista, D. B. 1980: *Fatalism and Development*. Orient Longman. Calcutta.
- Clarke, D. L. 1973: Archaeology: the loss of innocence. *Antiquity* 47, s. 6-18.
- Foucault, M. 1999: *Diskursens orden*. Spartacus. Oslo.
- Midttun, L. 2001. Hissig arkeolog jager kritiker med øks. *Morgenbladet*. 27. april 2001.
- Nilsen, G. 2001. Fremtidsutsikter på det arkeologiske arbeidsmarkedet. *Primitive tider* 2001. s. 91-100.
- Polanyi, M. 1966. *The Tacit Dimension*. A Doubleday Anchor Book. New York.
- Schaanning, E. 2001. Politisk arkeologi. *ARR* 1-2 (2001), s. 128.
- Skre, D. 2001. Arkeologien, nasjonalismen og politikken. En kommentar til Terje Østigårds bok «Norge uten nordmenn. En antinasjonalistisk arkeologi». *Primitive tider* 2001, s. 135-142.
- Solli, B. 1997. Forankring fryder? *Ottar* 1997 (3), s. 15-20.
- Tvedt, T. 1998. De «gravalvorliges dominans» og noen forskningsetiske spørsmål. *Etikk og forskning i utviklingsland*, s. 45-57. Norges forskningsråd – Miljø og utvikling. Oslo.
- Tranøy, K. E. 1988. *Vitenskap – en samfunnsmyndighet og livsform*. Universitetsforlaget. Oslo.
- 2001. Forsøk på å leve livet baklengs. *Samtiden* 2001(4), s. 22-39.
- Walderhaug Sætersdal, E. og Prescott, C. 2001. The Last Frontier Revisited: Indo-europeere, bergkunst og den arkeologiske diskurs. *Primitive tider* 2001, s. 125-134.
- Østigård, T. 1999. Arkeologien i skyggen av folkets historie. *Samtiden* 5/6, s. 15-23. Oslo.
- 2000a. Forskningsetikk i arkeologi som vitenskap og sosial praksis. *Primitive tider* 2000, s. 120-135.
- 2000b. Svar på kommentarene. *Primitive tider* 2000, s. 151-157.
- 2001a. *Norge uten nordmenn – En antinasjonalistisk arkeologi*. Spartacus. Oslo.
- 2000b. Norge uten nordmenn: En kritikk av forestillingen om blod og jord. Om bruken av vikinger og andre gamle ting i nasjonsbyggingen. www.vitem.com. 04. desember.2000.
- Qvigstad, L. 2002. Ved rettstatens grense. *Aftenposten*. 03. januar 2002.

Kollegialitet er etikk

Dagfinn Skre, IAKK, Universitetet i Oslo

I tilsvaret til de siste avsnittene min bokkommentar holder Østigård seg fremdeles innenfor det maktperspektiv han anlegger på norsk arkeologi og på fagmiljøet som i boken *Norge uten nordmenn*. Og han leser mine synspunkter som om de skulle befinne seg innenfor en slik diskurs om makt. Dette får ham til å tolke mine kritiske kommentar som et forsøk på å sette munnkurv på ham og å hindre hans synspunkter i å komme fram.

Mitt anliggende var et ganske annet enn dette, nemlig etikk. Jeg appellerte slett ikke til noen *lojalitet med embetsbrødre*, som Østigård bruker mye plass på å utrede farene ved. Jeg nevner faktisk overhodet ikke ordet *lojalitet* i mitt innlegg, og de resonnementene han har om den faginterne lojalitetens skadelige konsekvenser treffer, forsiktig sagt, over mål.

Derimot benytter jeg ordet *kollegialitet* i den vanligste betydningen, som også er blant dem Østigård siterer fra Aschehougs og Gyldendals leksikon, nemlig «(om forhold) som passer seg mellom kolleger». Det jeg tar for meg er ikke *emnet* for den kritikken Østigård retter mot deler av fagmiljøet, men det debattklima han skaper ved å framsette sterkt negative karakteristikker av en hel gruppe av fagfeller.

Vesentlig i Østigårds debattform er det å bygge opp fiendebilder – i hans bok er det *forvaltningsarkeologene*, i hans siste innlegg *maktens tause brorskap*. Disse grupperingene tillegger han en hel del holdninger, synspunkter, motiver og strategier. Det er som om fagfellenes plassering i forvaltningsstillinger eller i faglige maktposisjoner i seg selv er nok til at Østigård vet hvem de er og hvordan de tenker. Og de strategiene og motivene han identifiserer hos dem er jevnt over ondsinnede og repressive.

Det er denne konspiratoriske holdningen, og den vold han må gjøre på sine kollegers faglige og personlige integritet for å få sine konspirasjonsteorier til å passe, jeg betrakter som uetisk. Ved slik å sementere det som for meg framstår som høyst uensartede og lite koherente grupper, og tillegge dem felles tankesett, skaper han et «dem mot oss»-perspektiv som ikke ligger mye tilbake for de destruktive tankemønstrene han i boken identifiserer med nasjonalismen. I stedet for å skape et debattklima der synspunkter og argumenter spiller hovedrollen, blir det med hans tilnærming veldig viktig hvem synspunktene og argumentene framsettes av. Framsettes de av «de andre», må de tolkes på basis av de holdninger «de» antas å ha. Dette er en debattform som kun peker mot én type løsning på problemene, nemlig å bekjempe «dem».

Det er denne holdningen jeg kaller ukollegial. Den tjener ikke faget og fagmiljøet, og heller ikke de saker Østigård er opptatt av. For saken er grei. Det er legitimt, slik Østigård gjør, å legge et maktperspektiv på et fag og et fagmiljø. Det ble anlagt på hele den vestlige verdens universitetssystem i årene etter 1968, bl.a. med den følge at professorenes altfor dominerende makt ble brutt. Svært få vil beklage det i dag. Men slik Østigård selv peker på, med referanse til Tranøys erfaringer fra denne store omveltningstiden på filosofisk institutt i Bergen, kan maktens kritikere, dersom de glemmer etikk og kollegialitet, selv bli den nye maktelite som bruker repressive metoder i kampen mot «fienden». Det var Østigårds klare tendenser i en slik retning som fikk meg til å hevde at han gjennom sin bok står fram som en kandidat til å videreføre en repressiv fagtradisjon – om den skulle finnes.

Årvåkenhet overfor repressiv maktutøvelse er nødvendig for å unngå et forgiftet fagmiljø av det slaget Tranøy opplevde. Hans erfaringer viser at årvåkenheten må rettes mot alle som deltar i den faglige diskursen, og ikke bare mot dem som sitter i fagets maktposisjoner, selv om de gjennom sin rolle som ledere, noen også som lærere, enkelte kanskje til og med som rollemodeller, har et spesielt ansvar for det kollegiale klima og for å opprettholde *kvalitet* som den sentrale målestokken for faglig virksomhet.

Østigård skriver at «... i Dagfinn Skres jomfruelige arkeologi finnes ikke problemer». Jeg kan trøste Østigård med at jeg ser en hel del

problemer i norsk arkeologi, og jeg har valgt ut noen som jeg arbeider med. Et av de større er det jeg berørte i mitt forrige innlegg – nødvendigheten av å produsere innsikt om fortiden som angår folk, som henvender seg til problemstillinger og strømninger som er aktuelle og viktige, og ikke til f.eks. antikverte nasjonalistiske og patriotiske holdninger.

Til forskjell fra Østigård jakter jeg i dette arbeidet ikke på fiender, men på gode ideer, og på muligheter til å realisere dem. Jeg tror det er en tilnæringsmåte som har noe mer realitetskontakt enn Østigårds konspiratorisk tenkning, og sjansene for å oppnå resultater burde dermed være ulike mye større.

ISSN 1501-0430

PRIS KR 130,-